

КРИМСЬКИЙ ФРОНТ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014–2022)

Горюнова Є. О.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Російська агресія проти України розпочалася у лютому 2014 р. з окупації українського Криму та його подальшої анексії. Потім була окупація частини території Донецької та Луганської областей. У 2022 р. Росія перенесла бойові дії на всю територію України, розпочавши так звану «спецоперацію» (а в дійсності звичайну війну) проти нашої держави. Основні цілі Кремля, озвучені на першому етапі, – це «денацифікація» та «демлітаризація» України, яка, на думку російської влади, загрожує Російській Федерації. Наприкінці квітня російські генерали назвали нову ціль – окупація півдня України з його можливою інтеграцією до РФ.

Крим грає ключову роль в цій війні не тільки через те, що російська агресія розпочалася з окупації півострову, але й тому, що півострів став плацдармом для південного фронту, з якого Росія розпочала наступ 24 лютого 2022 р. Відповідно, саме кримський фронт стає головним для реалізації сценарію з окупації росіянами південних регіонів України, а також створення коридору до окупованих районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО). Крім того, саме Крим як «російський регіон», на думку Кремля, має зіграти важливу роль в процесі «приєднання» українського Півдня (повністю або частинною) до Росії.

Відповідно, з'ясування ролі Криму в масштабній агресії Росії проти України є необхідною умовою як для аналізу подальших бойових дій, так і для пошуку дипломатичних шляхів завершення війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема окупації Криму має декілька вимірів вивчення в Україні та за кордоном. Українські наукові розвідки зосереджені на проблемах історичного, політико-юридичного, безпекового та соціально-економічного напрямків, кожен з яких має велике значення для розуміння майбутнього Криму та України.

Історики намагаються розібратися в глибинних причинах російської окупації півострову (Л. Якубова та С. Кульчицький¹) або розвінчують кримські міфи Росії (С. Громенко²).

В політико-правових розвідках акцент зроблено на аналізі протиправних дій Росії під час анек-

сії Криму та проаналізовані міжнародно-правові механізми повернення Криму під контроль України (О. Задорожний, О. Марусяк, Б. Бабін тощо³).

Безпекова складова окупації та її наслідків (насамперед, мілітаризації Криму) представлена в працях В. Бадрака, П. Лакійчука, В. Самуся тощо⁴.

Соціально-економічна ситуація в Криму після окупації проаналізована в роботах кримських експертів А. Клименка та Т. Гучакової⁵.

Тема Криму в західній науці представлена також більшою мірою в історичній, геополітичній та багато менше безпековій площині (С. Йлмаз, М. Ерол, М. Качановській⁶). Правники аналізують відповідність міжнародно-правовим нормам російського «референдуму» в Криму в контексті права націй на самовизначення (В. Bebler, Bharat H Desai, Balraj K Sidhu, Allison, R., Grant, T., Leach тощо⁷).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, як бачимо, більшість авторів зосереджена на окремих проблемах та наслідках російської окупації Криму, яка, на нашу думку, має більш масштабне значення та стала першим кроком на шляху реалізації російського імперського сценарію головною складовою якого є встановлення контролю над всією територією України.

Формулювання цілей. Відповідно, мета – визначити місце та роль кримського фронту в сучасній російсько-українській війні з урахуванням істо-

³ О. Задорожний. Анексія Криму – міжнародний злочин: монографія. К.: К.ІС., 2015; 576 с.; О. Марусяк Анексія Криму Російською Федерацією як злочин агресії проти України: міжнародно-правові аспекти: Монографія. Чернівці.: «Місто», 2016. 220 с.; Б. Бабін, О. Цибулько. Юридичні механізми російської агресії проти України. *Чорноморська безпека*. 2019. 4(36). С. 4-10.

⁴ В. Бадрак Мілітаризація окупованого Криму як загроза міжнародній безпеці. Матеріали міжнародної конференції «Мілітаризація окупованого Криму як загроза міжнародній безпеці», Київ, 2016. С. 7-16.

⁵ Т. Гучакова, А. Клименко. «Сіра зона». Окупований Крим. К. 2019.

⁶ S. Yilmaz. Contemporary reflections of political realism: the case of Crimea. *International Journal of Russian Studies*, No. 7/2 (July 2018). P.177-189; M.S. Erol Meanings of Crimean geopolitics in regional-global politics. *Baltic Rim Economies*. 2022. Issue #2. P. 39-40; I. Katchanovski. Crimea: People and Territory before and after annexation. *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*. 2015. P. 81-88;

⁷ Bebler, A. The Russian-Ukrainian Conflict over Crimea. *Teorija in Praksa*. 2015. vol. 52, no. 1, pp. 196-219; Bharat H Desai, Balraj K Sidhu. Crimean Declaration of Independence. A Challenge for International Law? *Economic & Political Weekly*. August 30, 2014. pp. 23-25; Allison, R., Grant, T., Leach, P. & Wilmshurst, E. The Ukraine Crisis: An International Law Perspective. London, 2014. 216 p.

¹ С. Кульчицький, Л. Якубова. Кримський вузол. К.: «Кліо», 2018. 496 с.

² Громенко С. #КримНаш. Історія російського міфу. К., 2017. 208 с.

ричного, військово-політичного та економічного чинників.

Виклад основного матеріалу. Російсько-українська війна розпочалася 20 лютого 2014 р. – саме ця дата вказана на російській медалі «За повернення Криму». Саме с цього моменту розпочалася передислокація російських військ до Криму та на самому півострові. У ніч на 27 лютого російські спецпризначенці («зелені чоловічки») захопили адміністративні будівлі в столиці АР Крим.

Така зухвала поведінка росіян та бездіяльність української влади зумовлена низкою причин. По-перше, у квітні 2010 р. Верховна Рада України продовжила термін базування Чорноморського флоту РФ в Криму до 2042 р. в обмін на знижку на російський газ. По-друге, режим В. Януковича займав відверто проросійську позицію, що можна побачити не тільки у відмові від європейської інтеграції, а, насамперед, в призначенні на ключові посади в державі російських громадян (міністр оборони П. Лебедев, голова СБУ О. Якименко тощо). Внаслідок цього російські військові отримали фактично вільне пересування Кримом та безконтрольний в'їзд представників спецслужб на півострів. ФСБ активно вербує співробітників СБУ, абсолютна більшість яких (понад 90%) перейшла на бік окупантів навесні 2014 р. Відповідно, незважаючи на активне переміщення російської військової техніки та військових на півострові, українська влада не намагалася зупинити росіян, зосередившись на боротьбі з Революцією Гідності.

У той же час в Криму активізується низка проросійських партій та громадських організацій, які мали зіграти свою роль в процесі окупації – від демонстрації підтримки Росії до відвертої колаборації з ворогом.

23 лютого 2014 р. Кремль вдається до гібридного сценарію, намагаючись використати проросійські сили для зміни влади в Севастополі. Так, на багатолюдному мітингу в центрі «народ» начебто обирає «мера» О. Чалого, а від депутатів місцевої ради вимагають голосувати про приєднання до Росії. У Сімферополі того ж дня відбувається проросійська акція під стінами Верховної Ради АРК під керівництвом голови партії «Руська Єдність» С. Аксьонова, який закликає до створення «загонів самооборони».

24 лютого понад 10 тисяч російських спецпризначенців без знаків розрізнення («зелені чоловічки») починають пересуватися з Севастополя на північ Криму, готуючись до окупації Криму.

У той час в Сімферополі росіяни намагалися через Верховну Раду Криму провести рішення про проведення референдуму щодо статусу Криму. Але багаточисельний мітинг 26 лютого на підтримку України на чолі з кримськими татарами під стінами кримського парламенту зриває плани Кремля та

змушує розпочати військовий сценарій – із залученням «зелених чоловічків». Під дулами російських військових 27 лютого частина кримських депутатів проголосувала за необхідні Росії рішення. Питання кворуму та реального голосування нікого не хвилювало – Кремлю треба було діяти швидко. Внаслідок цих подій була призначено «референдум» щодо приєднання до РФ, дату якого потім змінювали декілька разів, та сформовано окупаційний уряд, на чолі з політичним маргіналом С. Аксьоновим, чия партія на місцевих виборах 2012 р. отримала 4% голосів.

Російська анексія Криму (або «історичне возз'єднання» в російській інтерпретації) мала потужну підтримку населення Росії – на рівні 88% населення⁸. У подальші роки ця підтримка не спускалась нижче 84%, що свідчить про реальний ефект «кримської політики» Кремля.

Аналогічним чином ми бачимо, що сучасну масштабну російську агресію проти України (або в російській інтерпретації «спецоперацію») підтримує 74% росіян.⁹

Таку підтримку російська влада забезпечила роками трансформації політичної системи та формуванням авторитарного режиму В. Путіна, де центральне місце відведено імперським ідеям через символічне поєднання дореволюційної Російської імперії та Радянського Союзу, розпад якого Путін називає «найбільшою геополітичною катастрофою ХХ століття». Україні в російських планах відведено ключову роль, бо на думку російського президента В. Путіна та його оточення, українці є частиною «руського миру», який начебто символізує етнокультурну спільність росіян, українців та білорусів.

Російська доктрина імперського відродження базується на кількох засадах. По-перше, це неправомочне «розділення російського народу» та його право на історичне возз'єднання. Друга важлива складова російського імперського дискурсу – «штучність» державних кордонів, які не відповідають етнічним кордонам, що начебто створює загрози для Росії. На думку Т. Снайдера, імперіальна сила взагалі не визнає державності країн, що «постояють на її шляху і які вона вважає колоніальними територіями, тож руйнує та саботує їх, стверджуючи, що вони ніколи не існували»¹⁰. Прагнення Росії усіляко продемонструвати, що Україна не відбулася як держава (failed state) є прямим доказом втілення цього принципу в життя. Нарешті, важливим елементом імперської політики виступає «захист співвітчизників» (де-факто російськомовних), права яких начебто

⁸ Крым. URL: <https://www.levada.ru/2021/04/26/krym/> (дата звернення: 12.04.2022)

⁹ Підтримка війни проти України в Росії ще більше зросла – соціологи. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/23/7333901/> (Дата звернення: 12.04.2022)

¹⁰ Т. Снайдер Шлях до несвободи : Росія, ЄвропаБ Америка. Львів: Човен, 2020. С. 84.

порушуються за межами Росії. Саме таких «співвітчизників» прийшли захищати в Криму «зелені чоловічки» від міфічних «бандеровців».

Усі ці тези стали основою для окупації Криму, що стає лише першим кроком на шляху відновлення російської імперії за рахунок українських територій¹¹. Весною 2014 р. Кремль намагався реалізувати кримський сценарій ще в кількох областях Сходу та Півдня України (план «Новоросія»), але це вдалося тільки в частині Донецької та Луганської областей.

В своїх загарбницьких планах Росія активно використовує історичну та духовну складові. «...Для Росії Крим, стародавня Корсунь, Херсонес, Севастополь, мають величезне цивілізаційне і сакральне значення. Так саме, як Храмова гора в Єрусалимі для тих, хто сповідує іслам та іудаїзм. Саме так ми до цього будемо ставитися від нині та назавжди», – казав російський президент В. Путін у виступі перед Федеральними зборами в 2014 р., коментуючи анексію півострову¹².

Влітку 2021 р. Путін публікує статтю про єдність російського та українського народів, що базується на російському міфі про Давню Русь (саме цей термін Росія розпочинає активно впроваджувати замість «Київська Русь») та обґрунтовує єдине походження східнослов'янських народів. «І руські, і українці, і білоруси – нащадки Давньої Русі, що була найбільшою державою Європи»¹³.

Відповідно, приховане вторгнення до України в 2014 р. та неприховану агресію в 2022 р. російський президент пояснює необхідністю «захистити Росію від Заходу», який намагається «розділити Росію та Україну, розірвати те, що є одним народом»¹⁴.

Таким чином, з Криму Росія розпочинає процес «самозахисту та зібрання земель», який має на меті закінчиться об'єднанням слов'янських народів. Це вимагає підкорення України в тому чи іншому форматі, бо саме існування незалежної України в Москві розцінюють як «форму агресії проти Росії»¹⁵.

Про високу вірогідність нової хвилі війни Росії проти України в 2020 р. писав В. Горбулін, коли зазначав, що «Росія намагається задушити Україну невійськовими способами, використовуючи її внутрішні слабкості, але розширення агресії до використання воєнного важеля неодмінно станеться, якщо всі інші методи не спрацюють»¹⁶.

¹¹ Світова гібридна війна: український фронт : монографія. За заг. ред. В. Горбуліна. Харків : Фоліо, 2017. С. 135.

¹² Послание Президента Федеральному Собранию. 4 декабря 2014 г. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/47173> (дата звернення: 11.04.2022)

¹³ Стаття Владимира Путина «Об историческом единстве русских и украинцев». URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181> (дата звернення: 07.04.2022)

¹⁴ Т. Снайдер Вказ. праця. С. 155.

¹⁵ Там само. С. 167.

¹⁶ В. Горбулін Як перемогти Росію у війні майбутнього. К.: Брайт Букс, 2021. С. 33.

На думку багатьох дослідників, Путіним в його бажанні підкорити Україну, рухає геополітичний чинник, який набирає популярності в Росії в ХХІ ст. Відповідно, Росія намагається в будь-який спосіб зберегти свій вплив на пострадянському просторі, де Україна грає ключову роль з огляду на її стратегічне положення та історичну роль для Кремля. «Якщо Москва поверне собі контроль над Україною... і великими ресурсами, а також виходом до Чорного моря, то Росія автоматично знову отримає можливість перетворитися в потужну імперську державу, що розкинулася в Європі і в Азії», – писав ще у 1997 р. американський політолог З. Бжезінський¹⁷.

Російський політолог Л. Шевцова вважає, що путінський режим бачить в Україні головну загрозу для російській державності, що виводить це протистояння на екзистенційний рівень. «Росія, зберігаючи імперські настрої не може змиритися з українською самостійністю. Це позбавляє Росію ролі стрижня в євразійському просторі. Відхід України непереносний для російської еліти, яка слідом за президентом Путіним вважає, що «росіяни та українці – один народ». Отже, відсікання частини цього народу – удар по російській державі», – зазначає вона¹⁸.

Починаючи з розпаду СРСР Росія веде проти України гібридну війну, використовуючи різноманітні засоби, починаючи від визнання недійсним Верховною Радою Росії в 1992 р. приєднання Криму до Української РСР в 1954 р. та продовжуючи перманентним газовим шантажем, спробами захопити о. Тузла в Керченській протоці, торговими війнами тощо. У 2014 р. Росія розпочинає силовий сценарій, апогеєм якого стає сучасне широкомасштабне вторгнення по всіх фронтах на територію України.

У цих воєнних діях Криму відведена роль ключового плацдарму, в який його перетворила Росія протягом восьми років окупації.

На думку українського військового експерта М. Самуся, Росія не мала планів щодо повного завоювання України, але для неї важливо окупувати південь країни – до Придністров'я. «Буде охоплення на глибину максимум ста кілометрів, із можливістю створення наземного коридору з Росії до Криму і захопленням інфраструктури для подачі води на півострів. Буде намагання, від Придністров'я до окупованого Донбасу, створити пояс який відріже Україну від моря. Це буде геополітичний стратегічний удар по Україні», – зазначав він¹⁹.

¹⁷ З. Бжезінський Велика шахівниця. К.: Фабула, 2019. С. 85.

¹⁸ Л. Шевцова Украинская ловушка для Кремля. Росбалт. URL: <https://www.rosbalt.ru/blogs/2021/04/09/1896493.html> (дата звернення: 12.04.2022)

¹⁹ «Це буде котел». Ударні літаки та штурмовий десант: яку зброєю Росія ховає у Криму?. *Радіо свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/tse-bude-kotel-udarni-litaky-ta-shturmovyy-desant-yaku-zbroya-rosiya-khovaye-u-krymu/31612115.html> (Дата звернення: 08.04.2022)

Безумовно, що Криму в цьому контексті відведено стратегічну роль. Саме тому з перших днів окупації Кремль активно мілітаризує півострів. Вже наприкінці 2014 р. очільник російського Генштабу В. Герасимов заявляє про створення в Криму самодостатнього угруповання військ.

Протягом 2014-2018 рр. загальна кількість російських військових на півострові зросла майже в три рази – з 12,5 тис. осіб до 32 тис. Кількість літаків збільшилась в 5 разів (з 22 до 113), артилерійських систем – в 7,3 рази (з 24 до 174), бронетехніки – в 7,4 рази (з 92 до 680 одиниць), танків – в 40 разів (з 0 до 40 машин²⁰).

В Криму розміщують сучасні системи ППО (С-400) та береговий ракетний комплекс «Бастіон», який може наносити удари як по кораблях, так і по наземним цілям на відстані до 600 км.

Особливу увагу в Кремлі приділяють модернізації Чорноморського флоту, поповнюючи його новими бойовими кораблями – фрегатами та корветами з ракетами «Калібр», які мають дальність польоту до 2500 км. Носіями цих ракет можуть бути й стратегічні бомбардувальники Ту-22М, про розміщення яких на аеродромі біля Сімферополя Росія повідомляла ще в 2019 році²¹.

Таким чином, за роки окупації Росія в декілька разів збільшила військовий потенціал окупованого півострову, майже на 50% оновила склад Чорноморського флоту, більша частина якого представлена корветами ближнього формату, тобто розрахована на військові дії в Чорному морі.

Наявність потужної військово-морської інфраструктури на півострові дозволила напередодні лютого наступу 2022 р. відправити до Чорного моря 6 великих десантних кораблів з Північного та Балтійського флотів, а також патрульні катери та інші допоміжні судна під приводом навчань. Відповідно, біля українського узбережжя напередодні наступу РФ було сконцентровано близько 140 російських бойових кораблів та суден забезпечення²². Це потужне угруповання мало декілька цілей – від висадки десанту на чорноморському та азовському узбережжях до ракетних обстрілів території України.

Напередодні 24 лютого 2022 р. Росія розмістила

в Криму понад 32 тис. військових, які й стали основною ударною силою для наступу на українській Південь.

Оцінюючи можливості наступу Росії з Криму, думки українських експертів розділились. Одні вважали, що вдала комбінована десантна операція (морський та повітряний десант) за підтримки ракетних сил (комплекси «Іскандер-М», ракети «Калібр» з корветів, підводних човнів та стратегічних бомбардувальників), а також нанесення бомбових ударів може призвести до оточення військ ЗСУ, що обороняють Чонгар/Перекоп, та примушення їх здатися. Після цього з Криму можуть спокійно рухатися танки та артилерія. Наслідком такої операції стало б відрізання від України її азовського та частини чорноморського узбережжя²³.

Інші запевняли, що розпочинати з Криму наступальну операцію неможливо, оскільки треба буде пройти через умовну «горлянку пляшки» під потужним артилерійським обстрілом. «Зважайте, що це буде артилерійський шквал, адже в нас в Олеських пісках розміщено бригаду, військові полігони, поруч знаходиться Миколаївська десантна бригада, військові частини Запорізької артилерійської бригади, вже налагоджена логістика оперативного перекидання військ на Мелітопольський аеродром. Це призведе до того, що сили противника, навіть в перевазі один до десяти – будуть знищені», – прогнозував речник міжнародної волонтерської спільноти InformNapalm М. Макарук²⁴.

Однак на світанку 24 лютого росіяни розпочали наступ з тимчасово окупованого Криму колоною танків та бронетехніки та швидко просунулись далеко вглиб української території. Відповідно, 25 лютого російські війська вже були в передмісті Мелітополя, який має стратегічне значення для подальшого наступу. Наступною стає окупація Енергодару та найбільшої в Європі Запорізької АЕС. Значні сили росіян з Криму були переміщені до Маріуполя, що дозволило швидко заблокувати місто. На початку березня росіяни окупували Херсон та почали наступ на західному напрямку – до Николаєву. Одночасно загарбники намагалися висадити десант на чорноморському узбережжі Миколаївської та Одеської областей під прикриттям ракетних ударів.

Однак на цьому напрямку росіяни не мали успіху та зазнали втрат: 7 березня внаслідок українського обстрілу було вражено патрульний корабель «Василь Биков», а 4 квітня – серйозно пошкоджено ракетний

²⁰ Horiunova Y. Russian militarization of Crimea as a treat to the security of the European Union. *Політичне життя*. 2019. № 1. С. 75.

²¹ Росія розмістила ядерні стратегічні бомбардувальники в Криму. URL: <https://opk.com.ua/%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D1%8F-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D1%8F%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96-%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96/> (дата звернення: 11.04.2022)

²² До Чорного моря увійшли три десантні кораблі. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/do-chornogo-morya-uvijshly-try-desantni-korabli-rosiyi/> (дата звернення: 09.04.2022)

²³ Відбити наступ Росії: відповідь України на можливу агресію (сценарій). *Defense Express*. URL: https://defence-ua.com/army_and_war/nastup_rossiji_jak_mozhe_vidpovisti_ukrajina_na_mozhlivu_agresiju-3446.html (дата звернення: 18.04.2022)

²⁴ «Це буде котел». Ударні літаки та штурмовий десант: яку зброю Росія ховає у Криму? *Radio Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/tse-bude-kotel-udarni-litaky-ta-shturmovyy-desant-yaku-zbroya-rosiya-khovaeye-u-krymu/31612115.html> (дата звернення: 11.04.2022)

корвет «Адмірал Ессен», який обстрілював Одесу. 24 березня в порту Бердянська було знищено великий десантний корабель РФ «Саратов». Враження флагмана Чорноморського флоту РФ крейсера «Москва» 13 квітня, скоріш за все, остаточно знімає питання висадки російського десанту.

Серйозною проблемою для російського угруповання в Чорному морі стає те, що Туреччина закрила Чорноморські Протоки для російських військових кораблів, виконуючи Конвенцію Монтре. Таким чином, Росія залишилась без можливості ротації та постачання боєприпасів до чорноморського угруповання з Середземного моря.

Якщо військова операція із захоплення Одеси та Миколаєва зазнала поразки, то Херсонська область потрапила під контроль окупантів. У захопленні цих територій брала участь 126-та окрема бригада берегової охорони, що дислокована в с. Перевальне (АР Крим). Після участі в захопленні Херсонщини вона отримала звання «гвардійської». Саме ці військові (частина з них – колишні військовослужбовці ЗСУ, що зрадили присязі) штурмувала Каховську ГЕС, що дозволило пустити дніпровську воду до Криму.

Окупація Херсонської області відкриває можливості для реалізації кримсько-донбаського сценарію проведення псевдорепубліканського сценарію проведення псевдорепубліканського сценарію проведення «народної республіки» – у даному випадку Херсонської («ХНР»).

Однак з перших днів окупації росіяни зіткнулися з масштабними протестами херсонців, які виходили на антиросійські мітинги. Задля розгону мирних демонстрантів російські війська почали відкривати вогонь по цивільному населенню, з'явилися перші поранені²⁵. У відповідь на протести підрозділи Росгвардії, які зайшли до міста з початком окупації, розпочали справжній терор проти місцевих активістів – людей затримували на акціях протесту або викрадали. Деяких з них відправили до СІЗО Криму, які перетворилися на катівні для українців.

«З Криму повідомляють, що звільнили СІЗО та етапували багато ув'язнених. Слідчі ізолятори заповнюють заарештованими з окупованої території Херсонської області, а також Мелітополя (*Запорізька область – курсів мій*)», – розповідає лідер кримськотатарського народу М. Джемільєв²⁶.

²⁵ У Херсоні тривають протести: окупанти стріляють по цивільному населенню. *Дзеркало тижня*. 07.03.2022; У Херсоні російські війська відкрили вогонь по людях, що вийшли на протест: є поранені. *Громадське радіо*. URL: <https://hromadske.radio/news/2022/03/21/u-khersoni-rosiys-ki-viyskovi-vidkryly-vohon-po-liudiakh-shcho-vyushly-na-protest-ie-ropaneni> (дата звернення: 21.04.2022)

²⁶ Незаконно арештованих українців з Херсонської області з Мелітополя свозят в СІЗО Крима і жестоко пытають. *Акцент*. URL: <https://akzent.zp.ua/nezakonno-arestovannyh-ukraintsev-s-hersonskoj-oblasti-i-melitopolya-svozyat-v-sizo-kryma-i-zhestoko-pytaut/> (дата звернення: 21.04.2022)

З іншого боку російським окупантам не вдається домовитися з місцевою елітою, переважна більшість якої виступає проти будь-яких спроб встановити новий порядок в області.

За свідченнями херсонського політолога Д. Білого, в Херсоні жоден з політиків чи громадських діячів не хоче співпрацювати з окупантами. «Якщо з ними й спілкуються, то говорять: «Забийтеся геть! Ви – окупанти. Ми вас сюди не кликали!» – стверджує Білий²⁷.

Тому практику терору використовують й щодо місцевої влади, викрадаючи та катуючи місцевих голів, щоб схилити до співпраці. Для імітації підтримки росіян (створення картинок для російського телебачення) на Херсонщину везуть «масовку» з Криму.

За словами депутата Херсонської облради С. Хляня, російські окупанти хочуть легалізувати в області «адміністрацію» через ради різних рівнів, але кінцевою метою є обласна рада, депутатів якої росіяни схиляють до «співпраці» у процесі проголошення «Херсонської народної республіки»²⁸.

У відповідь на тиск росіян на місцеву владу, 12 березня депутати Херсонської облради провели екстрене засідання, на якому підтримали територіальну цілісність України²⁹.

Однак така єдність характерна не для всіх районів та міст області – в деяких з них російським окупантам вдалося посадити своїх керівників в місцеві органи влади, серед яких є кримчани.

Наприклад, в Генічеську законно обраний мер начебто подав у відставку, а росіяни 12 березня призначили «керівником» міста Г. Сівака, який брав активну участь в захопленні адміністративних будівель в Криму навесні 2014 року³⁰. В числі представників місцевої «влади» з'явився й О. Слюсаренко – колишній кримський депутат від партії «Український вибір» В. Медведчука. Поява кримських кадрів в цьому районі не випадкова, бо його довгий час очолював С. Німетуллаєв, який в 2014 р. підтримав анексію Криму та втік на окупований півострів, але зберіг бізнес та зв'язки на території Херсонщини.

²⁷ «Так зване захоплення Херсона – це достатньо випадкова подія» – Сергій Данилов. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-okupatsiya-rosiya-kherson/31737356.html> (дата звернення: 07.04.2022)

²⁸ Окупанти хочуть реалізувати свою «адміністрацію» на Херсонщині через ради різних рівнів – депутат. *Громадське*. URL: <https://hromadske.ua/posts/okupanti-hochut-legalizuvati-svoyu-administraciyu-na-hersonshini-cherez-radi-riznih-rivniv-deputat> (дата звернення: 19.04.2022)

²⁹ Херсонська облрада ухвалила звернення: жодної псевдореспубліки на території області не буде. *Громадське*. URL: <https://hromadske.ua/posts/hersonska-oblrada-uhvalilazvernennya-zhodnoyi-psevdorespubliki-na-teritoriyi-oblasti-ne-bude> (дата звернення: 19.04.2022)

³⁰ Коллаборанти на Херсонщині. Хто вони? *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-rosiyska-okupatsiya-vlady-khersonshchyna/31759012.html> (дата звернення: 19.04.2022)

В самому Херсоні через неможливість схилити мера та більшість депутатів до співпраці окупанти створили проросійський «комітет порядку за мир і порядок», який об'єднав місцевих колаборантів.

Таким чином, оскільки Росія не змогла реалізувати сценарій «визволення», Кремль вдався до традиційної практики залякування та терору для реалізації інших планів щодо регіону. Окрім ідеї проведення квазіреферендуму (як це було навесні 2014 р. в Криму чи Донецьку), Кремль опрацьовує інший варіант – приєднання усієї Херсонської області чи хоча б її частини до Криму – відновлення «Таврійської губернії» часів Російської імперії. Будь-які правові засади таких дій для Росії на даному етапі вже не мають значення. Але такі ідеї свідчать про те, що за роки окупації Росії не вдалося розв'язати соціально-економічні питання Криму, який нерозривно пов'язаний з материковою Україною. Тому для Росії вкрай важливо мати під контролем Херсонщину для вирішення, насамперед, водної та продовольчої проблеми Криму.

Херсонська область, особливо в її приазовській частині, має велике значення для російських окупантів, бо вирішує одразу декілька стратегічних завдань. По-перше, це сухопутний коридор до «Л/ДНР» (програма мінімум) або навіть до Придністров'я (програма максимум), а по-друге – це забезпечення Криму водою через Північно-Кримський канал (ПКК), яке було припинено після окупації півострову в 2014 р.

З усього обсягу води, який використовував Крим до російської окупації, 1,35 млрд куб. складала саме дніпровська вода (86,7%). Ця вода переважно йшла на потреби аграрного сектору – майже 1 млрд куб. Відповідно, після закриття каналу навесні 2014 р. обсяги зрошених площ в Криму скоротилися в 10 разів – до 13 тис. га, на зрошення яких окупаційна адміністрація змушена була щорічно витрачати 2,8 млн куб. води зі свердловин. Це призвело до ліквідації цілих аграрних галузей та зменшення врожайності багатьох культур.

Дефіцит води призводить до стрімкого збільшення видобутку підземних вод, що не тільки порушує гідробаланс півострову, але й пришвидшує процеси мінералізації води. Відповідно, вже к 2018 р. вода зі свердловин на півночі півострову стає технічною через високий рівень мінералізації.

З 2019 р. в Криму розпочався маловодний цикл, який продовжується від 5 до 7 років. Тому вже навесні 2020 р. у водосховищах Криму залишилось менше 100 млн куб. води, а на кінець літа – тільки 62,9 млн куб. Враховуючи великі потреби військових та військової промисловості, яку Кремль відроджує в Криму, а також бажання забезпечити російських туристів водою, на півострові вводять жорсткі графіки водопостачання. У Сімферополі воду подавали 4 години на добу, в деяких населених пунктах водопроводи взагалі не працювали, а воду підвозили декілька разів на тиждень.

Основними шляхами вирішення проблеми водного дефіциту стає буріння нових свердловин – восени 2021 р. російська влада пообіцяла пробурити ще 36 свердловин до тих 22-х, що вже подавали воду³¹. Крім того, росіяни розпочали шукати прісну воду під дном Азовського моря, але знайшли тільки «умовно питну воду»³². Технологію опріснення води розглядали неохоче через її енерговитратність.

У 2021 р. ситуація з водою через сприятливі погодні умови в Криму покращилась: за даними окупаційної адміністрації наприкінці року в водосховищах було понад 126 млн куб. (50% проектного об'єму). Дощі та сніг взимку додали ще більше води у кримські водосховища: переважна більшість з них заповнилась на 60-90%. Відповідно, особливої потреби в воді наприкінці зими 2022 р. в Криму не було.

Але перші дії російських окупантів в лютому 2022 р. на Херсонщині були пов'язані саме з водою: вони встановили контроль над Північно-Кримським каналом та пустили дніпровську воду до окупованого Криму. За даними української Держекоінспекції, через такі дії Україна щодня має збитки на 32 млн грн³³.

Але за словами українських експертів, стан самого русла ПКК, яке в багатьох місцях вже поросло травою та кущами, стане проблемою для російських окупантів через забруднення води та додаткові заходи щодо її очищення³⁴. Саме тому цю воду планують використовувати виключно на потреби аграрного сектору півострову.

Таким чином, російська окупація районів Херсонської області дозволила розв'язати найбільш серйозну проблему та відновити постачання води до Криму Північно-Кримським каналом.

Наступною важливою складовою кримського фронту стає формування сухопутного коридору до ОРДЛО, який би зв'язав окуповані Росією українські території. Головною проблемою на цьому шляху стає Маріуполь, який росіяни не змогли взяти штурмом та тримають в блокаді два місяця. У штурмі міста брали участь підрозділи, що базувалися в Криму.

³¹ Дефіцит води в Криму: влади планируют пробурить 36 скважин до конца 2021 года. *Крым.Реалии*. URL: <https://ru.krymr.com/a/news-krym-defitsyt-vody-skvazhiny/31494610.html> (дата звернення: 15.04.2022)

³² В правительстве России признали «технической» воду, обнаруженную под Азовским морем. *Крым.Реалии*. URL: <https://ru.krymr.com/a/news-kabmin-rossii-tehnicheskaya-voda-krym/31647044.html> (дата звернення: 15.04.2022)

³³ Щодня Україна втрачає понад 30 млн гривень через подачу води в Крим, – Держекоінспекція. *Фокус*. URL: <https://focus.ua/uk/economics/509665-ezhednevno-ukraina-teryet-bolee-30-mln-griven-iz-za-podach-vody-v-krym-gosekoinspekciya> (дата звернення: 18.04.2022)

³⁴ «Збитки зростають щодня». Чи дійшла дніпровська вода до водосховищ Криму? *Крым.Реалии*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-khersonshchyna-voda-krym-kanal/31773005.html> (дата звернення: 18.04.2022)

Взагалі, серед російських військових, які беруть участь у війні на півдні України значна кількість кримчан – як з числа колишніх українських військових, які зрадили присязі в 2014 р. та перейшли на службу РФ, так і серед солдат-строковиків. Про них стало відомо після знищення крейсера «Москва», коли батьки через ЗМІ та соцмережі почали розшукувати своїх дітей.

Окуповані райони Херсонської області росіяни намагаються використовувати задля забезпечення продовольством Криму, де останнім часом суттєво зросли ціни – особливо на овочі. Однак вже наприкінці березня окупаційна влада Криму звітувала про «постачання овочевої продукції від херсонських фермерів» на півострів, що дозволило зменшити ціни. В реальності, скоріш за все, мова йде не про торгівлю, а про примусове вилучення продукції у херсонських фермерів з подальшим її постачанням не тільки до Криму, але й через «Кримській міст» до Росії.

Саме у такий спосіб окупанти вже вивозять українське зерно з елеваторів до Росії, де регіональна влада приймає рішення про «експропріацію зерна» у місцевих фермерів. Так, депутати законодавчого зібрання Красноярського краю майже одногосно підтримали рішення про «експропріацію надлишків минулорічного врожаю фермерів Херсонської області»³⁵.

Поведінка росіян на захоплених українських територіях демонструє відсутність в них чітких планів: з одного боку Росія намагається встановити контроль над цими територіями, з іншого – окупанти крадуть техніку, забирають у власність підприємства, вивозять продукцію зі складів та погрожують місцевим мешканцям розправою³⁶. Це певним чином свідчить про провал російської політики на окупованих південних територіях України та пошуки нових сценаріїв, які б допомогли окупантам не тільки встановити, але й втримати контроль над українськими територіями.

Висновки

Військова фаза російської гібридної війни проти України розпочалася в лютому 2014 р. з Криму – півострів першим потрапив під російську окупацію. Саме в Криму було реалізовано сценарій «права народу на самовизначення» з проведенням квазі-референдуму під контролем російських військових. Незважаючи, що майже увесь світ (окрім 11 країн, включаючи саму Росію) не визнав результати

³⁵ Росія не соромиться того, що краде зерно в Україні, щоб годувати росіян. *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/rosija-ne-soromitsja-toho-shcho-krade-zerno-v-ukrajini-abi-hoduvati-rosijan.html> (Дата звернення: 27.04.2022)

³⁶ На Херсонщині загарбники погрожують аграріям фізичною розправою та вивозять майно. *Українформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3463672-na-hersonsini-agresor-pogrozue-agrariam-fizicnou-rozpravou-ta-vidbiraut-majno.html> (дата звернення: 27.04.2022)

такого «волевиявлення», Кремль приєднав півострів до складу Російської Федерації.

Після окупації Росія розпочинає активну мілітаризацію Криму, перетворюючи півострів на військовий плацдарм для нападу на територію України. Українські експерти прогнозували використання військових сил з Криму у війні проти України для нанесення ракетних ударів та висадки десантів на морському узбережжі. Наземний наступ на територію Херсонщини мав бути тільки після реалізації першої частини військового плану. Однак, росіянам вдалося бліцкриг на південному фронті, що призвело до окупації стратегічно важливих районів в Херсонський та Запорізький областях, які відкривали шлях на Маріуполь (для встановлення коридору з «ЛДНР»), Миколаїв та Одесу (для відрізання України від моря).

Внаслідок військових успіхів в Херсонській області протягом лютого-березня 2022 р. російським окупантам вдалося поновити водопостачання дніпровської води до Криму Північно-Кримським каналом, а також встановити контроль майже над всією територією Херсонської області, частиною Запорізької та блокувати Маріуполь. Відповідно, деякі тактичні цілі військової операції було досягнути, хоча спротив українських бійців у Маріуполі зірвав плани масштабного наступу росіян на сході України. Захоплення Херсонської області дорого коштувало росіянам – кримська 126-та бригада втратила до 70% особового складу.

Політична частина плану російських окупантів реалізується складно: населення окупованих районів в абсолютній більшості не сприймає Росію. Тому для імітації підтримки і створення картинки для російського телебачення на Херсонщині окупанти використовують «масовку» з Криму. Відсутність лояльності до окупантів серед регіональних політичних еліт росіяни намагаються компенсувати залученням до співпраці колишніх представників місцевої влади, а також за рахунок колаборантів з Криму.

Розташовані на території Криму російські силові підрозділи (Росгвардія, ФСБ) грають важливу роль в залякуванні українського населення на півдні країни, впроваджуючи практику терору на окупованих ними землях.

Крим також виступає транзитним хабом для перевезення вкрадених в Херсонській та Запорізькій областях продуктів та товарів до Росії або експорту українського зерна до країн Близького Сходу.

Однак чіткого плану щодо цих територій окупанти не мають, про що свідчать їх коливання від створення «ХНР» до приєднання Херсонщини до Криму. Через відсутність мінімальної підтримки серед місцевого населення та регіональної еліти ідея з «референдумом», скоріш за все, не буде реалізована. Тому область буде приєднана до Криму, що дозволить вирішити низку соціально-економічних проблем

півострову за рахунок аграрного потенціалу Херсонщини. Відповідно, на Крим буде покладено завдання інтеграції області в РФ, що ще більше розширить владні повноваження С. Аксьонова. Але реалізація такого сценарію відкриває можливості для військової деокупації не тільки Херсонщини, але й Криму.

Південний фронт залишається для України досить складним, через амбітні плани Росії, створення плацдарму на окупованій Херсонщини та наявність великих військових ресурсів, сконцентрованих в Криму. Росія буде використовувати це угруповання, щоб завдати максимальної шкоди Україні,

просунутись або хоча б втримати вже захоплені українські південні регіони. Однак в умовах збільшення військової підтримки з боку Заходу та заяв західних союзників про вибір Україною власного воєнного сценарію (до завдання ударів по російській території), позиції Кремля суттєво слабшають. Військові успіхи України на південному фронті відкривають шлях для звільнення всіх українських територій.

Відповідно, російсько-українська війна має закінчитися поверненням Кримського півострову під контроль української влади та повним відновленням територіальної цілісності України.

Інформація про автора:

Горюнова Євгенія Олександрівна,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри філософії та історії

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

33, вул. Джона Маккейна, м. Київ, 01042, Україна

Information about the author:

Horiunova Yevheniia Oleksandrivna,

PhD (History), Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Philosophy and History

V.I. Vernadsky Taurida National University

33, John McCain str., Kyiv, 01042, Ukraine